FONOLL

GENER 2020 N. 26 BUTLLETÍ DE CULTURA D'AMICS DE VINARÒS

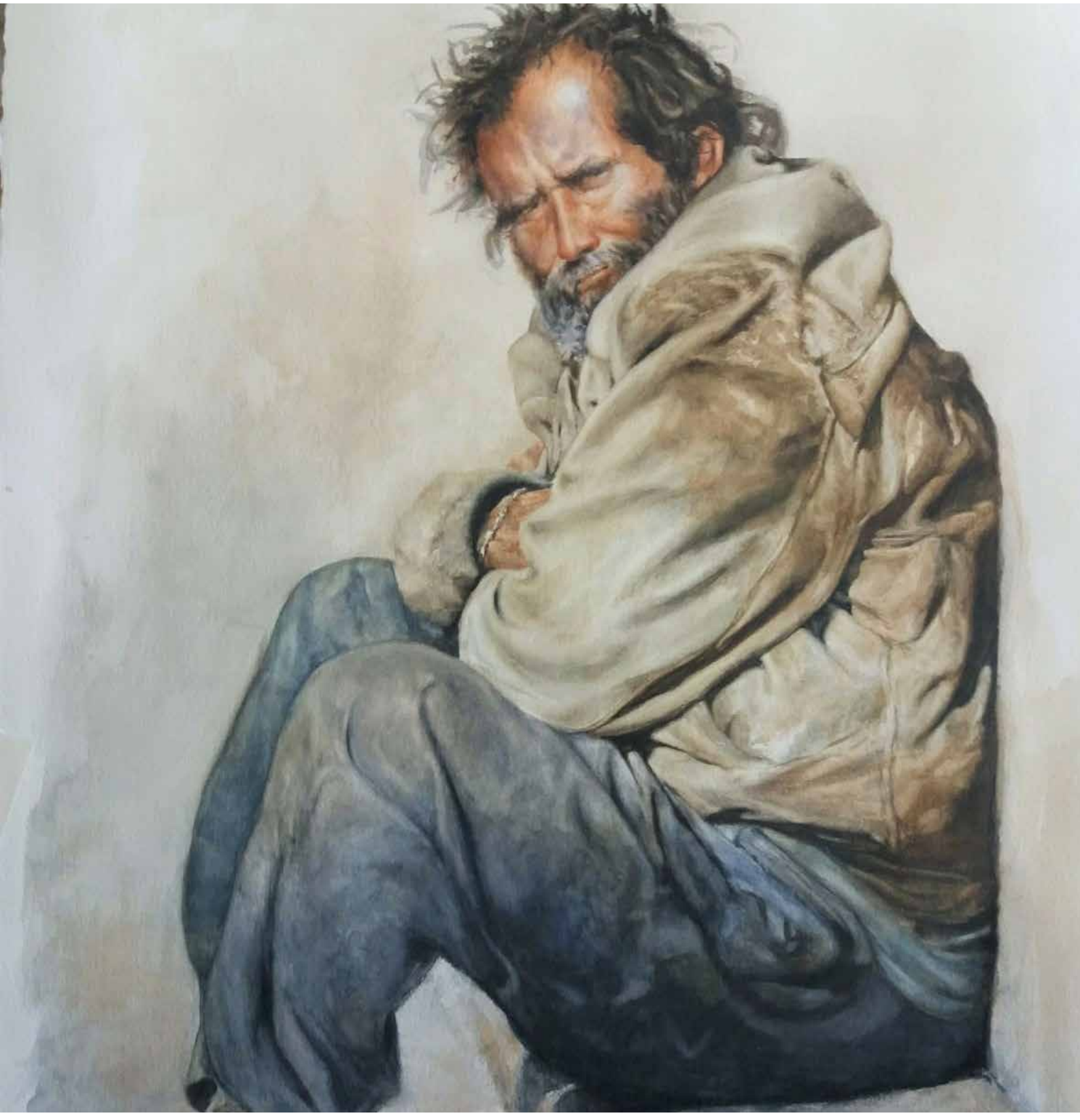

JUAN CASTILLA GUANYADOR CERTAMEN PUIG RODA 2019

Sumari

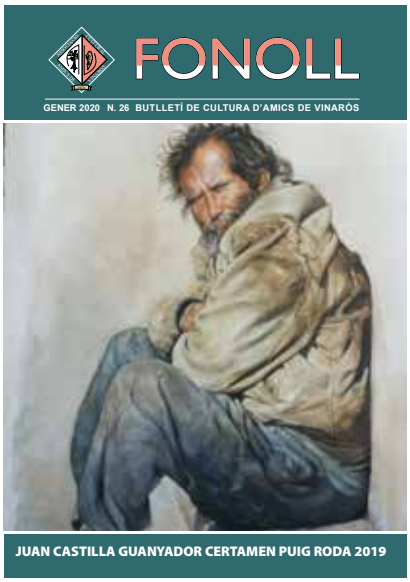

JUAN CASTILLA GUANYADOR CERTAMEN PUIG RODA 2019

Nº 26 gener 2020

EDITA:
A. C. Amics de Vinaròs
amicsdevinaros@hotmail.com
Tel.- 964 45 27 08
IMPRIMEIX:
A. G. Castell Impresores, s.l.

DIRECTORA:
Helena Román
DISSENY / MAQUETACIÓ:
Amela

CONSELL DE REDACCIÓ:
Arturo Oliver
José Luis Pascual
José Miguel Cervera

DL: CS-4-2007
ISSN: 2445-2084

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA

MAGNIFIC AJUNTAMENT
DE VINARÒS

Amb la col· laboració de la Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana.

Fonoll no es responsabilitza necesàriament de les opinions contingudes en els articles firmats. Cada autor es fa responsable de la gramàtica i ortografia del seu article.

pág. 5-7 **NIT DE LA CULTURA**

LA BATALLA DE FLORES DE 1917 pág. 8-11

LA BIBLIOTECA d'Amics de Vinaròs pág. 12-13

EL APELLIDO "DE TOLEDO" Y VINARÒS pág. 14-16

EL NOU EMPLAÇAMENT DE LA CREU DEL CALVARI i l'enderroc de l'antic mirador. Les seves implicacions des del punt de vista patrimonial. pág. 17-20

REHABILITACIÓ HISTÒRICA DE LA CAPELLA DE SANTA VICTÒRIA pág. 21-26

SABIES QUÈ...? pág. 27

pág. 28-29 **COL·LECCIÓ FOTOGRÀFICA**

INVENTARI pág. 30

Com ja és habitual vos oferim en la nostra editorial un resum de les paraules que el nostre President va oferir en la Nit de la Cultura.

"La Nit de la Cultura. Una porta oberta i amiga que permet traure a la llum tot el que anem fent al llarg de l'any i tot el que desitjaríem que es fera. Una oportunitat per artistes i investigadors. També una manera de valorar la nostra maduresa com a Grup Cultural, Social i Cívic perquè arribar a la maduresa és celebrar que tenim un passat ple de realitzacions, una història i una vida plena d'activitats, que ens enriqueix a tots ,i sobretot, un esplendorós futur per als nostres descendents que entre tots, hem d'anar fent possible.

Des de la nostra absoluta independència que no neutralitat quant del nostre patrimoni es tracta, necessitem el suport de moltes persones, suport que trobem de forma generosa en els nostres socis, en els jurats dels premis, en l'atenció dels mitjans de comunicació, en els nostres patrocinadors, en tots els que treballen preparant els distints aspectes d'una cerimònia intensa que vol ser, per damunt de tot, una mostra de gratitud i reconeixement cap als associats i els premiats, però sobre tot una mostra d'homenatge a la gent del nostre poble, a la gent de Vinaròs. A les vinarossenques i als vinarossencs perquè en aquesta ciutat, el gran monument que tenim, el gran patrimoni, el conformen la nostra gent, tota la gent que viu aquí i treballa, que aquí cria als seus fills i forma la seua família, tota la gent que ha decidit viure, conviure i estimar aquest trosset de cel. Certament la gran riquesa patrimonial no està a la vista, està amagada, està baix de terra perquè la de la superfície, ja fa molt de temps que ens la han arrasat.

En els nostres quaranta anys d'història hem contribuït, modestament, a protegir-la, a divulgar-la, a traure-la a la llum, i a inventariar-la, encara que certament això no siga prou i falte molt més a fer. D'ahí la importància de rescatar vestigis, de consolidar allò que s'ha aflorat, de trobar noves mostres que ens porten a traçar una ruta que, arrancant en aquella xicoteta alqueria de Binalaros, passant per l'ajuntament i la carnisseria medieval, ens porte al llarg de la vella muralla a escoltar el sarau, i palpar la bulliciosa vida del poble que tancaven aquelles imponents muralles que protegien la vida i els somnis dels nostres avant passats.

Avui acostuma a ser la nit en què normalment fem un reguitzell de reivindicacions i de reclams. L'Associació, com a tal, des de sempre ha mantingut una independència absoluta envers els poders polítics, econòmics, i de qualsevol altre tipus, perquè des de sempre, ha estat i estarà en la línia d'estudiar, defensar, difondre i protegir el nostre patrimoni material i cultural. Aniria bé que, enguany descansàrem i que no torne a repetir el que fa tants anys anem demanant, perquè encara que és ben cert que ens falten moltes coses i que ens mereixem moltes més, és també necessari i de justícia reconèixer que afortunadament, en el que a patrimoni es refereix , anem fent camí de mica en mica. És ben cert que altres ens van davant i que, naturalment, ens agradaria córrer més. Ara, en lloc de retornar a lo de sempre, voldria dir que no tot és roí, que estem contents de les

expectatives, del que comença a intuir-se, així si mirem per un cantó veiem que el poblat ibèric a poc a poc va ampliant-se fins prendre unes formes espectaculars. És prioritari consolidar-lo urgentment, per a evitar que no se desplomen les parets descobertes, però es ben cert que anem avançant, ¡ qui ens anava dir que el tindríem com el tenim fa uns anys per un altre cantó les previsions dels treballs en les cotxeres de Batet o la restauració que s'està fent a la Capella de Santa Victoria ens pareixen dos actuacions que poden ser decisives per ampliar i potenciar el patrimoni de la nostra ciutat.

La primera perquè, apart del que allí es pot trobar, adequar l'edifici, pot esdevenir en unes instal·lacions públiques molt necessàries que amplien les possibilitats culturals de la ciutat en nous espais que complementen les limitacions del vell Auditori. En una ubicació privilegiada, davant mateix de la mar, en lo que va ser aquell antic fortí que defensava a Vinaròs dels atacs i les "razzies" marítimes, pot ser un espai diàfan i lluminós en què mirant a la mar, si parem atenció, segurament podrem sentir encara tantes histories de turcs, de barbarescs o de carlins. És un espai tan privilegiat que en una mica de cura que se li posse pot ser un símbol i una referència de la ciutat.

La segona, la restauració de la Capella de Santa Victoria, perquè apart del que significa per ella mateixa permet intuir als restauradors que, a més dels esgrafiats que han aparegut en la seua portalada, poden haver-ne un grapat més en l'entorn, potser una dotzena, el que ens porta a considerar com a urgent que es faça els sondatges necessaris per poder tindre la certesa i actuar en conseqüència en el casc antic, el que convertiria a esta àrea en una mostra singular del nostre poble, dintre d'un context en què pareix que s'està treballant molt seriosament i m'estic referint al Pla de Protecció del Casc Antic, que si es porta a terme, pot convertir el centre de la nostra ciutat en un lloc excepcional en quant a interès històric i urbanístic, apart d'en un gran dinamitzador del turisme.

I si això és així, és urgent que s'emprenga, sense més espera, la definitiva restauració, siga qui siga el qui la faça, de les pintures de les parets exteriors de l'església Arxiprestal, aquells esgrafiats de què tant orgullosos estàvem, d'aquells esgrafiats que miraven i contemplaven en tant de respecte i admiració de propis i dels forasters que ens visitaven. I quina vergonya que ens hagen durat tan poc, quan pareixia que estava garantida i inclús pot ser que fins cobrada la seua permanència, i és que "la dicha en casa del pobre"… ja se sap. Una vegada més ens han enganyat, vàrem pagar entre tots la restauració i conservació de les pintures i lamentablement, uns per altres, a la vista està…

D'altra banda, tampoc hauríem d'oblidar el més antic dels nostres edificis civils, em referisc al Molí de Noguera, abandonat a la seua sort i arruïnant-se dia a dia en la seua soledat, que per la seua importància està reclamant urgentment un seriós projecte de manteniment, conservació i d'ús racional.

Aquesta és la nit en la que es demostra que la faena feta val la pena. El dia de demostrar que més enllà de les llums, quan tot s'acaba, cal continuar treballant per el nostre patrimoni."

NIT DE LA CULTURA

redacció

Un any més s'ha celebrat La Nit de la Cultura 2019 organitzada per la nostra entitat i que es converteix en l'aparador de la feina de tot un any. Com es ja costum es va celebrar el darrer divendres de novembre i en el transcurs d'un sopar es va lliurar el premi de l'XI Certamen de Aquarel·la Puig Roda -que s'atorga gràcies a el patrocini de la Diputació- i el XI premi de Recerca Històrica Borràs Jarque, que compta amb la col·laboració de l'Ajuntament.

L'obra "El Diariet de Vinaròs 1957-2017, 60 anys d'història" de Jordi Ayza Fibla ha resultat guanyadora del premi d'investigació històrica Borràs Jarque, mentre que el pintor Joan Castilla García amb la seva obra "Mendicus" va rebre el premi del certamen d'aquarel·la Gabriel Puig Roda.

En el transcurs de l'acte també es va presentar el Calendari de Ciutadanes de Vinarossenques en el qual, a través de dotze dones destacades en diversos àmbits, l'associació cultural ret homenatge a totes les dones de la localitat.

En l'acte van estar presents la diputada autonòmica de Cultura Ruth Sanz, l'alcalde de Vinaròs, Guillem Alsina i la regidora de Cultura, Anna Fibla, que van lliurar els premis, entre d'altres autoritats municipals. Així com molta de la gent de Vinaròs que li agrada acompanyar-nos en este esdeveniment

La nit va ser amenitzada pel cantautor valencià Paco Muñoz, acompanyat de la veu d'Ina Martí.

Vegeu a continuació la galeria fotogràfica de la Nit

INVESTIGACIÓ HISTÒRICA I.M. BORRÀS JARQUE
S INTERNACIONAL D'AQUAREL·LA G. PUIG RODA

XI CONCURS INTER

XI PREMI D'INVESTIGACIÓ
XI CONCURS INTERNACIONAL D'AQUAREL

XI PREMI D'INVESTIGACIÓ HISTÒRICA I.M. BORRÀS JARQUE
XI CONCURS INTERNACIONAL D'AQUAREL·LA G. PUIG RODA

XI PREMI D'INVESTIGACIÓ HISTÒRICA I.M. BORRÀS JARQ
XI CONCURS INTERNACIONAL D'AQUAREL·LA G. PUIG RO

XI PREMI D'INVESTIGACIÓ
XI CONCURS INTERNACIONAL D'AQUAREL·LA

XI CONCURS INTERN

XI PREMI D'INVESTIGACIÓ HISTÒRICA J.M. BORRÀS JARQUE
XI CONCURS INTERNACIONAL D'AQUAREL·LA G. PUIG RODA
Ajuntament de Vinaròs

LA BATALLA DE FLORES DE 1917

Alfredo Gómez

En las fiestas patronales del año 1917, tal y como venía siendo costumbre en años anteriores, se celebraron unos Juegos Florales y un desfile de carrozas ó "batalla de flores" que en ese año resultaron ciertamente ambos muy superiores a los anteriores. Si sobre los Juegos Florales de ese año ya publicamos en esta revista (*Fonoll, num 20, 2017*) un artículo completo con los premiados, hoy nos centramos en lo que fue la batalla de flores o desfile de carrozas engalanadas, por la población, y de la cual la prensa provincial dijo entre otras que "*puede creerse que no se podrán igualar en Vinaròs, no ya las poblaciones de su importancia sino la mayor parte de las capitales de España*", por la vistosidad de las mismas.

Tal y como podemos ver, se anunciaba en el libro de fiestas de ese año para el día 28 de junio a las 5 de la tarde, como así se celebró. Hemos de apuntar que no era la primera vez que se celebraba un desfile de carrozas en la ciudad, pero si que fue el más llamativo y el que mayor eco tuvo. Apuntar que algunas de las fotografías que aquí reproducimos nos quedan en la duda si son de ese año de 1917, salvo las que van fechadas lógicamente, aunque podemos hacernos una idea de su vistosidad.

Una batalla de flores o desfile de carrozas era simplemente eso, un desfile por las principales calles de la ciudad, de carruajes engalanados desde los cuales se lanzaban flores y serpentinas al público. Nacieron en Valencia a finales del XIX por iniciativa de Pascual Frigola, presidente de *Lo Rat Penat*, a semejanza de los carnavales italianos y franceses, dentro de las fiestas y actos de los recitales poéticos. Estas batallas de flores se fueron afianzando entre la burguesía que mostraba así su

posición social a través del valor de los carruajes y de los caballos, de la belleza de la ornamentación floral y de la riqueza de los vestidos, para lucirse de forma ostentosa y celebrar así la llegada del verano.

En la batalla o desfile de este año tomaron parte doce carrozas tiradas por caballos (uno o dos, dependiendo del tamaño) y tres automóviles, engalanados para la ocasión. Los automóviles pertenecían a Juan Carsi, Damián Frontera y Juan Borrás. No había por entonces muchos autos en la ciudad, pertenecientes los tres a industriales de poder adquisitivo, y que quisieron tomar parte en la misma. Las carrozas lógicamente también pertenecían a familias conocidas de la población y que fueron las siguientes, con su denominación y personas que iban en ellas. De alguna solo se cita el nombre o la filiación "*hijo de*", con lo que hemos

intentado averiguar quienes eran o dejarlo en interrogante.

Desfile de carrozas que fue presidido por la banda de música del Centro Instructivo Republicano al frente de Francisco Tapbioles y que durante más de tres horas llenó de alegría y color las calles de la ciudad.

1) Carroza Luis XV: Presidida por los señores de Sanjuán (Joaquín y Pilar Escrivano), ocupada por su hija Carmen Sanjuán, María Esteller, Palmira Uguet y Conchita Piquer.

2) Automóvil de Borrás: Ocupado por la reina de las fiestas Pilar Ballester Peris, Manuela Borrás, Elisa Balaguer y Amalia Sanz.

3) Carroza Camino de la Nueva Era: Carroza del Centro Instructivo Republicano, ocupada por Rosario Basqué, Carmen Quixal, Amparo Torres, Teresa Baila, Dolores Viciano y Teresa Calduch.

4) Carroza Viva España: Carroza del estamento militar de la guarnición local, presidida por el teniente Ricardo Lillo, ocupada por Rosa Ramos, Cristina Lillo, Celia Álvarez y Amelia Cruzado.

5) Carroza El Canastillo: Presidida por el alcalde José Mª Serres, ocupada por Teresa y Rosario Serres, Consuelo Cazador, Paquita y Aurora Barceló, y Rosa Cabadés.

6) Carroza Bock de cerveza: Presidida por el representante de la cerveza Petry, Ruperto Guiral Roca, ocupada por Pura Frexes, Adela Folqué, Herminia Mercader, Aurelia y Pepita García, Paquita Roca y la niña Consuelo.

7) Carroza de la Sociedad de Carreteros: Ocupada por Sebastiana Arnau, Mariana Salazar, María García, Agustina Miralles, Matilde Salazar, y Sebastiana y Pepita Miralles.

8) Carroza El Capricho: de la Sociedad marítima. Solo sabemos que iban su secretario sr. Carvallo (Clementino) y el señor Senent.

9) Carroza El Canastillo(II): Presidida por Vicente Landete, ocupada por Pepita Landete, Carmen Béjar, Enrique Landete, Samuel Segura, Juan Giner y Vicente Landete.

10) Carroza del Grupo de Segadores: Ocupada por Agustina Forner, Teresa Fonollosa, María Forner y Cinta Ferrer.

11) Carroza El Carruaje. Presidida por Ramon Bosch, ocupada por Pilar Arnau, Consuelo Carsi, Maria Roure, Adela Obiol, Filomena Ronchera, Amada Llorer y Pepita Vicente.

12) Carroza Lo más Castizo: Presidida por (Ricardo) Querol, y ocupada por Concha de Béjar, Mª Teresa de Béjar, María y Enriqueta Aguiar.

13) Automóvil de Frontera: Ocupado por Damián Frontera, su esposa ? Roig, Dolores Borrás, Pilar Chillida y la esposa de Rodrigo Guarch, (Filomena Chillida)

14) Automóvil de Carsi. Cerrando la comitiva. Con las hijas de Joaquin Llatsat y de Obdulio Balanzá.

15) Copa de Champagne. Iba presidida por el presidente de la comisión de fiestas y primer teniente de alcalde Facundo Fora, ocupada por sus hijos Cristóbal y Pepe, Sebastián Llátser, Vicenta y Rosita Miralles, Fernando Juan, y los hijos de Meseguer y de (Antonio) Sorolla.

LA BIBLIOTECA d'Amics de Vinaròs

El maurisme i la dreta conservadora a La Plana (1907-1931)

José Luis Gimenez Julià

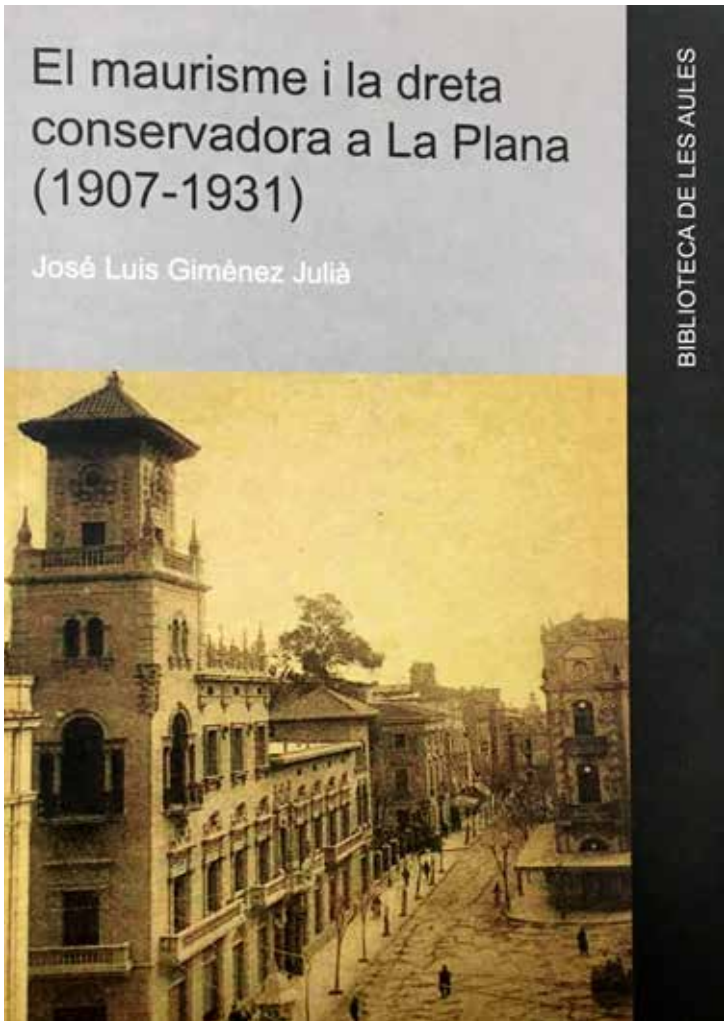

La investigació s'inicia el 1907. Els equilibris existents a la província de Castelló es trenquen durant el Govern Llarg de Maura. Els conservadors fan un gran esforç, preparat de feia temps, per aconseguir el diputat per Castelló. Si als districtes rurals, per aconseguir la victòria era suficient treballar les xarxes clientelars, no ocorria el mateix a la mobilitzada Castelló. Era necessari el vot popular de dretes. D'aquesta manera, a Castelló la campanya antimaurista impulsada arriba al temps que la campanya electoral de 1907. Es continua analitzant les diferències als grups de dretes, on hi eren presents les xarxes caciquils del Partit Conservador i el magma carlocatòlic. La contradicció entre la política caciquil als districtes rurals i la cerca de vot popular al districte de Castelló no va poder-se solucionar, la qual cosa va provocar la dispersió del moviment, i la seua derrota. Però el grup urbà maurista castellonenc no pot guanyar eleccions a Castelló, ni tenir bons resultats, com sí podien aconseguir els seus referents mauristes a Madrid. Tampoc no podia portar a terme les tàctiques de carrer, pròpies del maurisme. Aquestes tàctiques les havien portat a terme els carlocatòlics, enfrontant-se als republicans. A l'alçada del 1915, s'havien esgotat. Ja eren incapaços de mantenir la tensió des d'una posició de minoria. Durant la Dictadura, mauristes, els seus companys, amics i adversaris dels partits del torn i dels diferents grups catòlics s'integraran sense reserves a la Unió Patriòtica i el Sometent. En la dècada dels 20 es portaria a terme la unificació, però forçada pel Directori, dins la Unió Patriòtica i el Sometent.

La música para piano compuesta por autores castellonenses hasta 1936

Oscar Campos Micó

Els estils del repertori castellonenc per a piano cristal·litzen, fonamentalment, en obres dirigides als gustos de la societat espanyola i europea del moment. Un bon número d'aquestes peces, emmarcades dins del piano de saló vuitcentista, acusen una clara influència de l'òpera italiana i dels balls de saló europeus. En despuntar el segle XX, la producció pianística continuarà guanyant-se el favor del públic a través de peces lleugeres sustentades en els balls de moda del moment. No obstant això podem parlar també d'un repertori minoritari compromés amb l'acte artístic i allunyat del caràcter funcional i utilitari que s'havia donat fins al moment.

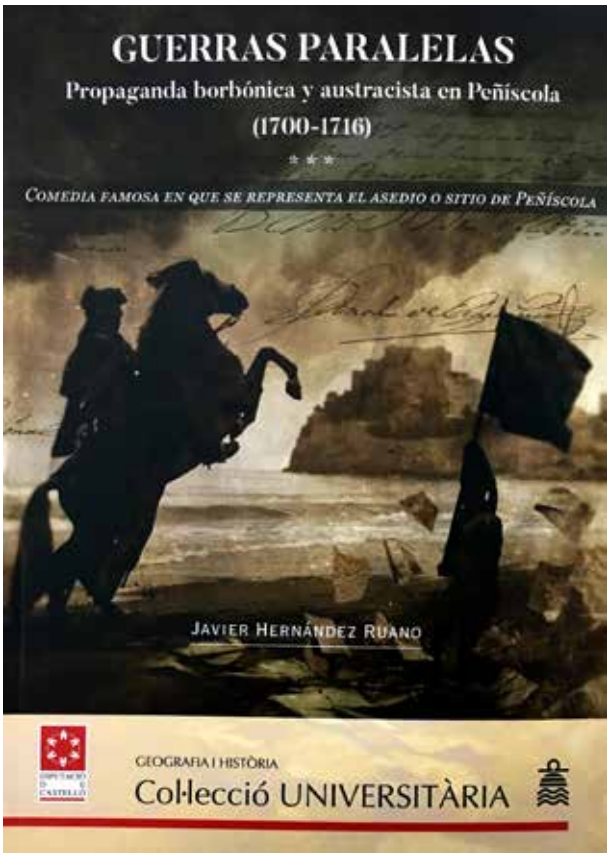

Guerras paralelas. Propaganda borbónica y austracista en Peñíscola (1700-1716). Comedia famosa en que se representa el asedio o sitio de Peñíscola.

Javier HERNÁNDEZ RUANO

L'historiador Javier Hernández Ruano ens apropa al cas de la vila de Peñíscola, que assolí el títol de "fidelísima Ciudad" per mantenir-se lleial a Felip V, malgrat patir un bloqueig de catorze mesos. L'autor pretén aprofundir en les divisions existents dins de la mateixa ciutat de Peñíscola, divisions que també es reproduirien a moltes altres poblacions. Unes divisions socials i polítiques que, prenent com a estudi de cas Peníscola, van expressar-se a nivell propagandístic, tal i com el mateix autor planteja, en "analizar las soluciones que adopta uno y otro bando para condicionar la voluntad de la población a través de la propaganda". El llibre explica uns fets des del context pre-bèl·lic, passant pel setge de Peñíscola i l'evolució de la guerra favorable als borbònics, a partir de la batalla d'Almansa (1707), fins al final de l'enfrontament. Una vegada feta la narració cronològica del conflicte, l'autor analitza la peça teatral borbònica sobre el setge de la vila, exemple paradigmàtic de la guerra de propaganda que s'estava portant al mateix temps que l'enfrontament armat.

EL APELLIDO "DE TOLEDO" Y VINARÒS

Alfredo Gómez Acebes

No tenemos mucha información por esta zona acerca del linaje de los *De Toledo*, a pesar de tratarse de un apellido bien difundido y en cuya rama hay que consignar inexcusablemente a los Álvarez de Toledo, es decir, la Casa de Alba.

Existen en Vinaròs algunas referencias suficientemente interesantes como para dejar pasar esta circunstancia, a pesar y como digo, de los pocos datos que poseemos en la actualidad. En primer lugar, una cita de interés nos la aporta Borrás Jarque cuando dice, transcrita, en referencia al siglo XVII, que "*entre la diversidad de gastos de la Villa para la iglesia hallamos la cruz parroquial que resultó una verdadera obra de arte y que bien merece ser destacada. En 1643 el Consell de la Vila acordó la construcción de la cruz dándosela al ejecutar al artista de Valencia* ***Simón de Toledo***. *Su coste material fue de 699 libras, 13 sueldos y 7 dineros; solo la manufactura costó 400 libras* (valencianas). *Además costó el embalaje otras 7 libras, dándose 9 libras a los hombres que la trajeron de Valencia. Tiene esta cruz seis palmos* (valencianos) *de alzada y tres y medio palmos de amplitud, pesando 300 libras de plata. Asi consta en el acta de Capitulación* (desaparecido) *y fue extendida entre Monserrat Meseguer, labrador, y síndico de la Vila* (suponemos terrateniente), *representando a los Justicia, Jurados y Consellers de una parte, y de otra por Simón de Toledo, argenter* (platero) *de Valencia*".

Martín de Orellana (Biografía Pictórica Valenciana) no cita a este platero de nombre Simón, pero si lo hace de Juan de Toledo cuando lo menciona al ocuparse del pintor Mateu Gilart nacido en Valencia en torna 1650. Sabemos que pintó en la iglesia del Rosario, siendo coetáneo y recibiendo ambos gracias diversas de Perafán de Ribera (padre del patriarca Ribera). Palomino por su parte nos dice antes, de manera resumida, que: "*en dicha capilla hay un gran lienzo de la batalla de Lepanto y que para hacer esta obra tan magnífica se ayudó de Juan de Toledo, de suerte que no se desdeñaba el uno de que sus obras las tuviesen por del otro; y por eso habiendo hecho Juan de Toledo el lienzo principal de la Asuncion de Nuestra Señora*

de la Congregacion de Caballeros Seculares. Murió cerca de los años 1700" a la edad de 53 años. Tanto Juan como Simón de Toledo fueron dos artistas valencianos bien reputados, muy presumiblemente familiares.

Simón de Toledo (hijo del platero valenciano Simón de Toledo, oriundo de Valencia) fue padre de los orfebres Vicente y Diego de Toledo. Los tres tuvieron taller independiente y disfrutaron de una vida corporativa destacada, trabajando juntos en la catedral de Valencia. Simón trabajó en la custodia de la iglesia de San Martín, en la ermita del Lledó en Castellón, en la cruces parroquiales de Carcaixent, Benaguasil (1640), en Jérica, en la Pobla de Arenós (1621), la cruz procesional de Vallibona y es autor de la cruz procesional de Vinaròs. Es además autor del yelmo de plata cincelada con corona de oro y un murciélago de alas explayadas también de plata (1638) que remata el mástil de la Real Senyera. Por su parte Diego es autor de la custodia procesional de Alzira, en cuya base lleva la inscripción "*Didaco de Toledo me fesit, Ano 1649*".

Otra mención local a personas de este linaje la encontramos cuando se narra (Escolano alt.) el episodio de la expulsión de los moriscos al citarse que "*el 17 de septiembre de 1609 desembarcó en Vinaròs don Pedro de Toledo todo el tercio de Lombardía y las dos compañías de Nápoles*".

Este **Pedro de Toledo** (1557-1627) es bien conocido como Pedro de Toledo Osorio Marqués de Villafranca, duque de Ferrandina y príncipe de Montalvano. Fue gobernador de Milán, diplomático y un destacado militar. Hijo de Garcia de Toledo y de Victoria de Colonna, contrajo matrimonio con Elvira Lopez Hurtado de Mendoza, hija del virrey de Nápoles. En 1585 fue nombrado capitán general de las galeras de Nápoles, y en 1599 trasladó en su flota a Margarita de Austria des de Génova a Vinaròs, y asistió a su boda con Felipe III en Valencia. Por sus gestas, en 1607 Felipe II le confió en mando de todas las galeras de España, y poco después el monarca le encargó la dirección de la expulsión de los moriscos, siendo nombrado consejero de Estado y Guerra. En 1615 abandona los mandos militares para aceptar el puesto de gobernador de Milán hasta su regreso a España en 1618, donde falleció en Madrid en 1627.

Poco después aparece aquí otro miembro del linaje, **Pablo de Toledo**, también relacionado con Vinaròs. Lo encontramos en un registro matrimonial que dice: "*Pau de Toledo y Mariana de Quesada, viuda, contractaren matrimoni en fas de Santa Mare Iglesia per mi Mº Francés Miralles, prebere, a 4 de novembre de 1640, foren testimonis Miguel Aguilar y Juan Geroni Esteller*". Tanto los apellidos Quesada como Aguilar parecen foráneos, no siendo así el

segundo, Esteller, netamente vinarocense y emparentado con los Miralles.

Otra información la encontramos también en los registros parroquiales cuando en 1782 llega a Vinaròs el cuerpo incorrupto de San Valente. Tanto Jose Carlos Esteller como otros narradores contaron ya este episodio como para hacer incapié en el mismo. Jose Carlos Esteller era un militar vinarocense al servicio del rey de Nápoles, llegando a ser su Secretario. En sus "Memorias" narra como logró del Papa Pío VI el cuerpo a través del Camarero Pontifical Felipe Bonamici, del Padre Germano y de los cardenales Orcim Albaño, Retzónico y Carrafa, cercanos al pontífice. Junto con su mujer e hijo cargaron el cuerpo para enviarlo por mar, ya que su cargo le impedía ausentarse de Nápoles. Y lo embarcaron en una caja el 1 de abril en la polacra "Ntra. Sra. del Carmen" rumbo a Cartegena, custodiado por sus dos hijos Damián e Ignacio. Llegado a Cartegena, embarcó rumbo a Vinaròs donde llegó el 10 de junio de 1782, siendo depositado en casa de su hermana Isabel Esteller, viuda de Gaspar Prima, hasta su traslado al convento.

En el Archivo parroquial encontramos una interesante nota matrimonial que dice: "*En 8 de enero de 1748, Jo Mº Joseph Febrer, preveré vicari de Vinaròs,* (casé) *a D.* ***Juan de Toledo*** *y Portugal, hijo de Dn. Manuel de Toledo y de Dª Manuela Marta Fernandez Ladrón de Guevara, de la ciudad de Nápoles, capitán del Regimiento de Extremadura, y Mariana Esteller, doncella, hija legítima y natural de D. Manuel Esteller y de Dª Isabel González. Fueron testigos el Dr. Bautista Esteller, Madalena Esteller y Bernarda Esteller*". El padre es Manuel Guillem Esteller Noguera (nacido en 1683) casado en 1721 con Isabel Gonzales Vimercati, padres además de Isabel, del citado Jose Carlos Esteller (nacido en 1735). El testigo, Bautista, es el hermano de Manuel Esteller.

Llama la atención que las bendiciones matrimoniales se celebraron meses después en el ermitorio de El Puig, el 27 de mayo por Mº Carlos Esteller, presbítero.

De este Juan de Toledo sabemos que perteneció, como capitán, al Regimiento de Extremadura n.º 15 cuyos antecedentes se remontan a 1694 como Tercio de Extremadura. Viajó luego a Nápoles como militar, pensamos que sin su mujer, puesto que años más tarde ella fallece en Vinaròs ya viuda en el año 1789. Ella es Mariana de la Concepción Esteller, nacida en Vinaròs el 9 de diciembre de 1721, por lo que se casó a los 26 años.

* Una tal Mariana de Quesada y Hurtado de Mendoza se casa a finales del XVII con Jerónimo San Vítores y Garcés, marqués de La Rambla. No creo que tengan nada que ver directamente, pero nos llaman la atención ambos apellidos que ya los hemos visto relacionados en Vinaròs con dos De Toledo.

EL NOU EMPLAÇAMENT DE LA CREU DEL CALVARI

i l'enderroc de l'antic mirador. Les seves implicacions des del punt de vista patrimonial.

Ferran Falomir Granell
Arqueòleg del SIAP

Fotografia de la cruz y nueva àrea de posición

Enguany farà sis anys d'uns fets que van propiciar el canvi de fisonomia d'un espai vinculat a la memòria col·lectiva i per extensió personal de tots aquells que han gaudit del paratge del Puig de la Misericòrdia, ja siga des del punt de vista lúdic i festiu, com des del punt de vista més espiritual i religiós en aquest cas ja, com sabem, des del segle XV.

Els canvis en aquests espais d'alta càrrega simbòlica sempre son controvertits just per aquest detalls de naturalesa immaterial però amb forts arrels profunds i que afecta als lligams que cadascú té amb el territori on naix i viu, als mapes personals que anem elaborant a mesura que ens apropiem del paisatge que ens envolta.

Al marge de l'ermita de la Mare de Déu de la Misericòrdia i de Sant Sebastià l'altre punt visual rellevant era la Creu del Calvari i el seu mirador, directament a sobre de de les ruïnes d'una fortificació preromana, un espai habitat de gran transcendència vinculat a la via de comunicació que va significar l'Ebre en bona part del transcurs del primer mil·lenni abans de Crist.

Aquest jaciment, com es sap, es va començar a excavar sistemàticament al llarg de dos períodes després del que va suposar la seva seva localització i treballs previs en al llarg dels anys setanta: el primer s'encetà el 1983 gestionat pel Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló de la mà d'Arturo Oli-

El Puig de la Misericòrdia amb la Creu i el mirador

ver i es va allargar fins a l'any 1990. El segon període es va iniciar l'any 2013 fins l'actualitat reprenent-se les tasques d'excavació, documentació i consolidació amb la perspectiva de la seva posada en valor definitiva donat l'interès de la corporació municipal i també amb la participació del seu primer excavador i de la institució que avui en dia dirigeix, el mateix Servei d'Arqueologia de la Diputació Provincial.

La represa dels treballs ha contrastat les tres fases d'ocupació conegudes i ha redimensionat especialment els coneixements sobre la fase del segle VII i inicis dels segle VI a.C. corresponent a una exclusiva fortificació de l'Edat del Ferro sobre el qual en la següent centúria es construeix un gran edifici fortificat ja plenament associat a la cultura ibèrica que és abandonat com a molt tard a principis de segle V a.C.

Les últimes investigacions també han verificat l'inici d'ocupació del Puig ja en el període del bronze final. I com ja es sabut, a mitjans del segle II aC, sobre les restes d'aquesta edificació es construeix una casa de caràcter rural que desenvoluparà les seves activitats amb la romanitat com a horitzó.

En rigor, des del punt de vista de l'arqueologia, la construcció de la creu i el seu mirador no deixarà de ser una fase mes arqueològica-cultural del jaciment; una nova construcció que denota un nou ús de l'espai i com a tal així apareix representada en la publicació de 1994 de la primera monografia dedicada al jaciment.

La represa dels treballs en l'estiu del 2013 va posar en evidència que l'arquitectura de la fortalesa podria ser un atractiu de primer ordre, a banda de la importància històrica del monument, en el context de la protohistòria de les comarques del nord Castelló.

Arribat al 2014 la intenció de la corporació municipal passava per alliberar del jaciment arqueològic les estructures del mirador i la creu del calvari per tal de dur a terme els treball d'excavació i posada en valor del jaciment. Es tractava de traslladar la creu a un altre sector del Puig i visualitzar un espai arqueològic que romania enterrat sota les la cimentació de la creu i la pavimentació i baranes del mirador.

La llei de Patrimoni Cultural Valencià (Llei 4/1998, d'11 de juny, de Patrimoni Cultural Valencià) preveu que tota actuació arqueològica deurà ser autoritzada expressament per la Direcció General de Cultura i en el nostre cas l'espai afectat estava especialment protegit pel PGOU i contava amb la categoria jurídica de BIC (Bé d'Interès Cultural) la qual cosa denota un grau més de protecció enfront de qualsevol intervenció. El projecte contemplava la demolició i desmuntatge de la

Enderroc del Mirador

creu i mirador, així con el de l'emplaçament d'una nova creu.

Els treballs inicials van passar per elaborar un estudi previ en el qual es delimitava les ordenances urbanístiques d'obligat compliment, la enumeració

Desmuntatge de la Creu del Calvari

Col·locació de la nova Creu del Calvari

dels antecedents històrics i arqueològics i finalitzava amb una proposta d'actuació motivada.

L'Ajuntament de Vinaròs projectà el desmuntatge del mirador i de la creu del calvari per emplaçar aquesta última en un nou enclavament situat a 90 metres en direcció nord, al costat de la senda que es dirigeix al mateix ermitori.

Aquesta àrea on ara es situa la creu es troba en el punt més alt de la serra i en ella afloren les formacions calcàries que conformen la geologia del Puig. És una zona que ha patit una gran erosió a l'estar en el punt més alt i estar desproveïda de vegetació.

Sobre aquest aflorament rocós l'Escola Taller entre 1995 i 1997 va construir una era pavimentada amb un enrajolat. La resta de la zona va ser recoberta amb aportacions de terra que es troba continguda per murs de pedra en sec també realitzats en el mateix moment per tal de poder repoblar l'àrea en qüestió amb diferents espècies vegetals, arbres (pi, xiprer, garrofer, olivera) i arbustos (romaní, estepa, espígol, argelaga, margalló, etc.). També es va construir un camí escalonat amb travesses de fusta. Així doncs, aquesta àrea conformava un espai completament antropitzat en els últims decennis.

Les prospeccions que es van realitzar abans d'aquesta reforma paisatgística van confirmar que l'àrea a on ara es troba la nova creu estava exempta de qualsevol resta o element de caràcter arqueològic.

Tenint en compte les aportacions del estudi previ es va elaborar un projecte d'intervenció que consistia en l'actuació en dos àrees diferenciades:

1. Àrea de construcció de la nova creu

- en aquest espai es procediria a un seguiment arqueològic de la remoció de terra que necessària per a la realització de la fonamentació.

2. Àrea del mirador

- en aquest sector es realitzaria un seguiment arqueològic del desmuntatge de la creu, mur perimetral (barana) i de l'escala del mirador. Totes les estructures es trobaven construïdes sobre el jaciment, però ni els murs perimetrals ni l'escala l'afectaven ja que aquestes no tenien una fonamentació profunda que poguera haver alterat els

Construcció de la fonamentació de la nova creu

Vista actual del jaciment

nivells arqueològics; eren murs que estaven recol·zats en la superfície.

Tan sols la sabata de fonamentació de la creu (de 3x3 metres) afectava als dipòsits arqueològics i per tant es va decidir que no es traguera durant el desmuntatge, donat el perill que el mitjans mecànics utilitzats pogueren provocar en les restes arqueològiques (encara hui, el visitant que s'aproxime al jaciment pot veure les restes d'aquesta fonamentació).

Una vegada presentat el projecte i aprovat per la Direcció General es va procedir a executar-lo al llarg dels mesos de juliol i setembre amb la construcció de la nova fonamentació i col·locació de la nova creu, ja al seu lloc el 13 de setembre de 2014.

Les circumstàncies de l'execució del projecte van donar a lloc que en un curt espai de temps el Puig contara amb dos creus del calvari ja que no va ser fins poc després quant es va desmuntar definitivament la creu del mirador. Ja en l'estiu del 2015 es va procedir a enderrocar el mirador i les escales que li donaven accés sempre seguint amb rigor el projecte d'intervenció.

D'aquesta forma, es va encetar una nova fase en les intervencions sobre el patrimoni arqueològic del Puig que tenen prevista la seva finalització al 2021 amb l'excavació de tota la superfície que ocupava l'antic mirador gràcies a un *Pla General d'Investigació* on col·labora la Diputació Provincial i l'Ajuntament de la localitat; Pla aprovat per la mateixa Direcció General de Cultura. Els resultats fins ara estan proporcionant una informació cultural, material i patrimonial en vies d'estudi molt valuosa, que els ciutadans de Vinaròs ja han pogut admirar en diverses exposicions que s'han realitzat a l'antiga casa Membrillera de la Fundació Caixa Vinaròs, que també ha participat en la restauració d'algunes peces significatives. La perspectiva a tenir en compte per al futur es que es puga fonamentar un visió i un aprofitament del patrimoni cultural que implicarà la posada en valor d'un espai de gran valor arquitectònic, cultural i com no sentimental per aquells amants de la cultura, que, tal i com em consta, en Vinaròs en son un bon grapat.

REHABILITACIÓ HISTÒRICA

DE LA CAPELLA DE SANTA VICTÒRIA

David López Serrano, Arqueòleg.

Amb motiu de les obres de rehabilitació que l'ajuntament de Vinaròs ha dut a terme en la Capella de Santa Victòria (1788-2020), s'exposa aquí una ressenya històrica d'aquest edifici, basada sobretot en l'estudi de Joan Bover Puig: *Los conventos de agustinos y franciscanos de Vinaròs* (2006); i la monografia *Lloc, vila i ciutat. Evolució urbana de Vinaròs (segles XIII-XX)* (2008), de Miquel A. Baila Pallarés. A les dades històriques documentades, s'afegeixen els resultats dels modestos sondatges arqueològics, realitzats com a part del seguiment de les afeccions al subsòl; i també es fa menció a les pintures educatives descobertes en el procés de restauració.

L'edifici de la Capella de Santa Victòria, amb entrada pel carrer Santa Rita i connectat amb l'actual Auditori municipal, ja té 232 anys. La seva història comença amb la fundació del convent de Sant Elm en 1594, per part de quatre religiosos de l'Orde de Sant Agustí, després dels segles d'esplendor del Regne de València i un segle després de l'arribada de Colón al continent Americà.

El convent agustinià de Sant Elm (un frare dominic considerat patró dels mariners, s'ubicaria en el lloc ocupat avui pel Mercat municipal. Estava lligat al fondejador de la rada de Vinaròs, l'antic port, i a l'actual platja del Fortí, on es localitzava l'activitat mercant i dels pescadors. La comunitat religiosa dels agustins a Vinaròs (1594-1835) arribarà a tenir uns 20 membres en el transcurs dels seus 241 anys d'existència.

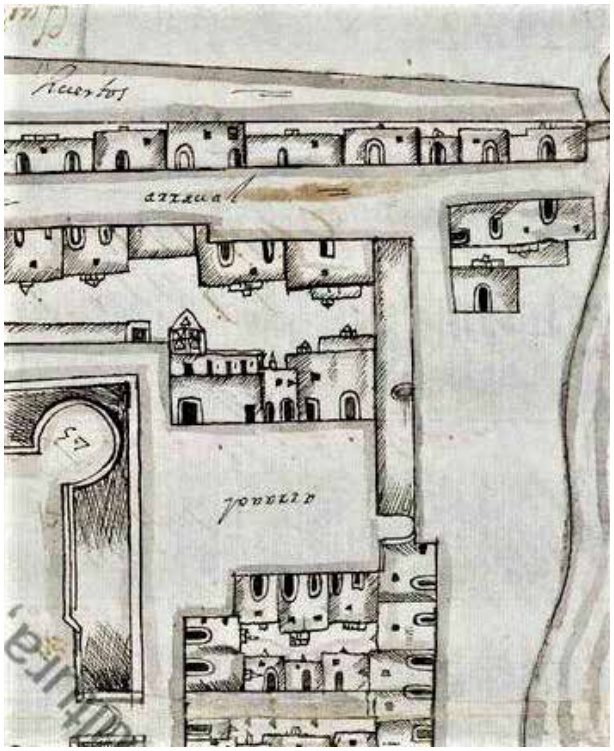

(fig. 1) Detall del plànol de Francisco de Lorenzana de Vinaròs en 1648 (A.G.S.). En el centre l'actual plaça de Sant Agustí amb campanar de l'església original del convent de Sant Elm.

Malauradament, en el segle XVII es va iniciar un llarg període de crisi econòmica, en traslladar-se el comerç i les inversions des del Mediterrani cap a l'Atlàntic. Una crisi agreujada per l'expulsió dels Moriscos (1609), que desterrarà a un terç de la població, i per diversos conflictes militars, com la Guerra dels Segadors al Principat.

A banda del context de crisis generalitzada, les obres del Convent de Sant Elm es van anar enrederint pels costos jurídics provocats per conflictes de competència amb el nou convent dels franciscans (1643).

En el conegut plànol de Vinaròs de l'any 1648, es pot apreciar el dibuix d'una església precedent amb un sol campanar (fig. 1). La zona escollida, delimitada en l'actualitat pels carrers Sant Tomàs, la plaça de Sant Agustí i el carrer de l'Àngel, ocupava la desembocadura del Barranquet, l'antic moll medieval, llavors ja reblit i canalitzat mitjançant una gran séquia, que anava des de la plaça Sant Valent fins a la platja. Aquest espai guanyat al barranc, servirà per a l'expansió d'aquest raval fora muralles, i serà una bona font d'ingressos pels arrendaments de les noves cases entorn del carrer Santa Rita i carrer de l'Àngel, propietat del convent dels agustins.

D'altra banda, en relació amb l'antiga església, en un document de 1712, un frare agustí comentava: "la Iglesia y Claustros se llevan la atención, porque están todos pintados de muy linda pintura".

Ja entrat el segle XVIII, en un context de creixement econòmic moderat i una política borbònica absolutista després de la Guerra de Successió, es construeix durant onze anys (1749-62) l'església conventual de Sant Agustí, l'actual Auditori, que es va inaugurar cent seixanta-vuit anys després de la fundació del convent

(fig. 2) Façana del convent i església de Sant Agustí en 1910 (Col·lecció A. Delgado. Bover, 2006, 35).

Dinou anys després de la inauguració de l'església, esclatà un conflicte per les restes del màrtir Sant Valent a Vinaròs, disputades per agustins i franciscans, i que finalment es dipositen en l'església Arxiprestal. Poc després, les gestions d'un frare agustí vinarossenc i bisbe de Solsona davant el Papa, van conduir a l'arribada des de Roma de la relíquia de Santa Victòria en 1785. En un primer moment, el vaixell que la portava va desembarcar en la veïna platja de Benicarló, però malgrat la resistència inicial, finalment el prior dels Agustins va aconseguir portar les restes a Vinaròs.

El tema del culte a les relíquies, barreja de prestigi, negoci i devoció exemplar, es basava en la creença d'una major proximitat de les ànimes dels sants a la divinitat; i la connexió entre les seves restes materials amb el seu esperit en el paradís del més enllà. Aquesta connexió per proximitat, facilitava l'arribada de les pregàries dels fidels al Déu dels cristians.

Per acollir i honrar aquesta relíquia, es va construir, en els horts de dos veïns de Vinaròs, l'edifici de la Capella de Santa Victòria entre els anys 1786 i 1788, com un annex lateral de l'església principal del convent de Sant Elm. L'arquitecte o mestre d'obres va ser el frare Agustí Pere Gonell, que també va dirigir la construcció de l'ermita de Sant Gregori, al costat del cementiri municipal.

En el petit sondatge arqueològic dut a terme en l'àmbit de l'altar, a uns 50 cm de fondària trobem un paviment de terra compactada sobre una preparació d'empedrat, que podem interpretar com el paviment original de 1788.

Iniciada l'època Contemporània, dins d'un procés de descomposició de l'imperi espanyol, una precària industrialització, i la fi de l'Antic Règim després de les guerres napoleòniques, es va decretar la supressió del convent de Sant Elm en 1821, dins el context polític del Trienni Lliberal (un primer intent de monarquia constitucional). En aquest moment, l'ajuntament demana que es destini a "escuela de primeras letras y latinidad". Finalment, amb la restauració de la monarquia, el convent torna als Agustins en 1823.

Dotze anys més tard, amb la desamortització de Mendizábal en 1835, es decreta la supressió definitiva dels convents, que passen a ser propietat

d'un Estat necessitat de recursos. El temple i la capella de Santa Victòria es reutilitzen com a caserna i magatzem militar en el context de la primera Guerra Carlista (1833-1840), que enfronta els partidaris del vell absolutisme (carlistes) i els defensors d'un nou govern lliberal (Isabelins).

Després del primer episodi d'aquesta guerra civil, en 1843 se subhasta el Convent que passa a mans privades, concretament a Miguel Sanahuja de Castelló de la Plana. També se subhasten 32 cases en els carrers de l'Àngel i Santa Rita, una finca i el solar de l'*Hort dels flares*, que pertanyen al convent.

Uns anys més tard (1845-46), l'ajuntament ven patrimoni municipal per poder comprar el con-

(fig. 4) Capella de Santa Victòria vista des de l'església de Sant Agustí en 1906 i detall de la relíquia en urna de vidre (Revista gráfica Nuevo Mundo. Bover, 2006, 23).

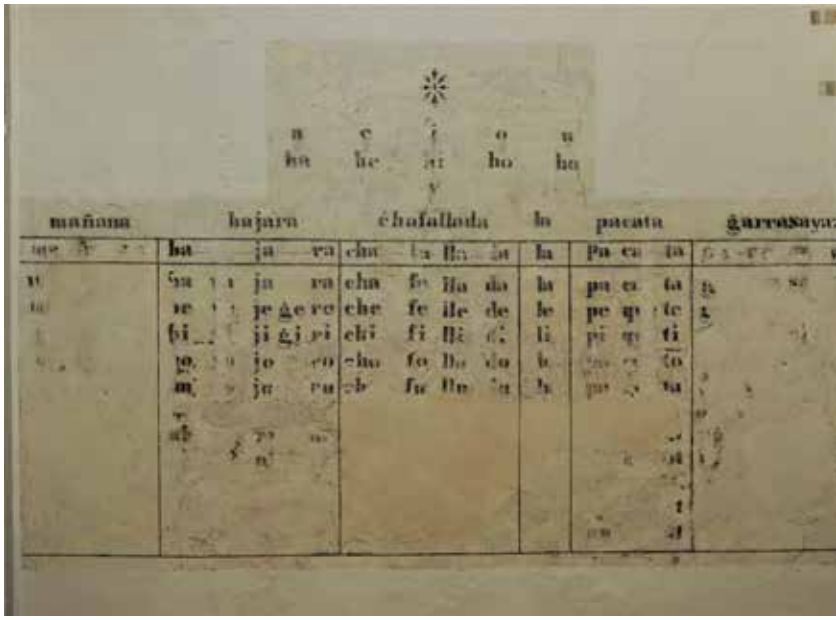

(fig. 3) Ortofoto de la taula d'alfabetització recuperada en l'altar major de la Capella de Santa Victòria (elaboració pròpia).

vent, amb la intenció de traslladar allí carnisseries i peixateries. Ja en mans de l'ajuntament de Vinaròs, l'església de Sant Agustí es torna a obrir al culte en 1847. D'altra banda, la nova escola elemental municipal per a xiquets i l'escola nocturna de fadrins de 14 a 30 anys per llegir, escriure i comptar, es trasllada llavors a la capella de la Comunió de Sant Agustí, és a dir a la Capella de Santa Victòria.

És prou factible que les pintures educatives i la taula d´alfabetització sil·làbica, restaurada en el mur de l´altar major de la Capella, correspongui a aquest període (fig. 3). La taula recuperada forma part d'un mètode publicat en «Teoria de la Lectura» (1825) per José Mariano Vallejo, educador il·lustrat, polític liberal i també editor i propietari de la impremta Garrasayaza, paraula present en la frase inicial d'aquest mètode d'alfabetització i que suposa un curiós exemple de publicitat encoberta (Fernández y Anaya-Reig, 2018, 956). S'ha de tenir en compte que en el segle XIX, l'índex d'analfabetisme s'estenia al 70% de la població.

Set anys després, en 1854, l'ajuntament en un ple extraordinari presidit pel Governador i a petició d'aquest, decideix realitzar obres de millores en el temple de Sant Agustí, que es deixen en mans d'una comissió municipal d'acord amb el capellà i oberta a donacions populars. Aquestes millores coincideixen amb la data del paviment de taulells d'una de les capelles on s'instal·larà la relíquia

de Santa Victòria. La Capella per tant, torna a ser utilitzada com a part del temple religiós. En aquest sentit, l'única fotografia coneguda de l'interior de l'església de Sant Agustí, datada en 1906, ens mostra la connexió amb l'espai de la Capella, i al fons la relíquia de la Santa en una capella lateral (fig. 4).

En el sondatge arqueològic realitzat en aquesta capella lateral, es detecta un paviment anterior que es descobreix en extensió, però davant el seu mal estat de conservació, finalment es decideix recrear-lo amb taulells artesanals actuals. Es tracta d'un paviment datat entre 1850 i 1860 de taulells valencians de sèrie, amb la tècnica de la trepa, d'estampats de diferents tonalitats de blau produïts en els tallers d'Onda o València (fig. 5). També trobem aquests taulells en la base de dues fornícules tapiades. D'altra banda apareixen taulells policromats més antics, del segle XVIII, amb motius florals, tant en reparacions com en el reblit sota el paviment (fig. 6); així com un floró de guix de la coronació d'una de les cúpules.

En les primeres dècades del passat segle XX, esclata la Primera Guerra Mundial, la Revolució russa, i la crisi econòmica de 1929. En Vinaròs, en el context polític de la Dictadura de Primo de Rivera (1827-30), es va dur a terme l'enderrocament del vell edifici del convent dels agustins i la construcció del nou mercat municipal, així com una pista poliesportiva en l'*Hort dels flares*, darrere el mercat.

A l'inici de la segona república, esclata la Guerra Civil espanyola i a l'estiu de 1936 el moviment anticlerical popular assaltà les esglésies. La iconografia religiosa dels temples i la relíquia de la Santa Victòria s'exposen i es cremen vora la platja. L'església de Sant Agustí, tradicionalment lligada a la devoció dels pescadors, passa a mans del sindicat UGT de llauradors (fig. 7). La Capella de Santa Victòria fou utilitzada llavors com a magatzem de fertilitzants provinents de l'URSS i, provisionalment, per a material militar (Puig, 2011, 39) fins a l'arribada de les tropes nacionals en 1938.

En el transcurs de la Dictadura franquista (1939-1975), l'església de Sant Agustí i la Capella es tornen a obrir al culte. Però el procés de secularització de la societat, que va començar amb la Il·lustració,

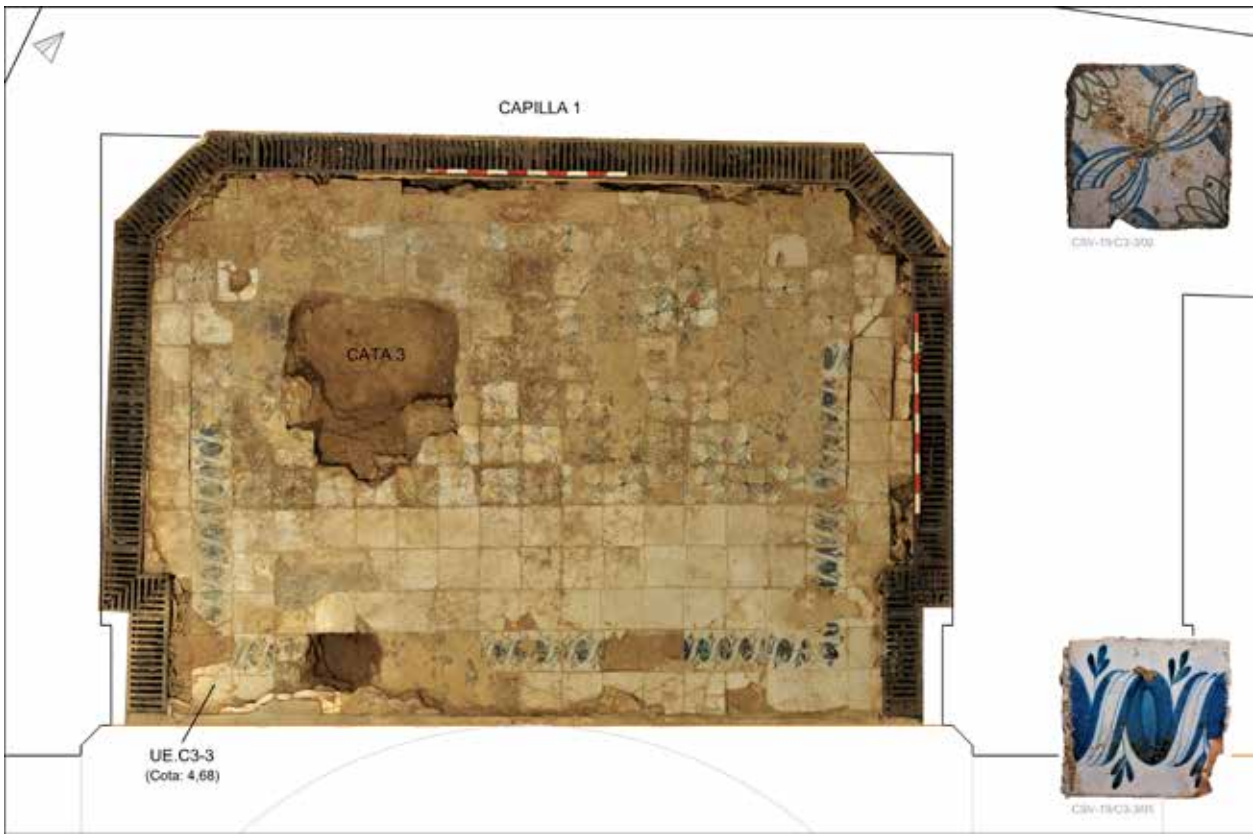

(fig. 5) Paviment de taulells valencians de sèrie (1854) documentat en el transcurs del seguiment arqueològic en la capella 1 (López, 2019).

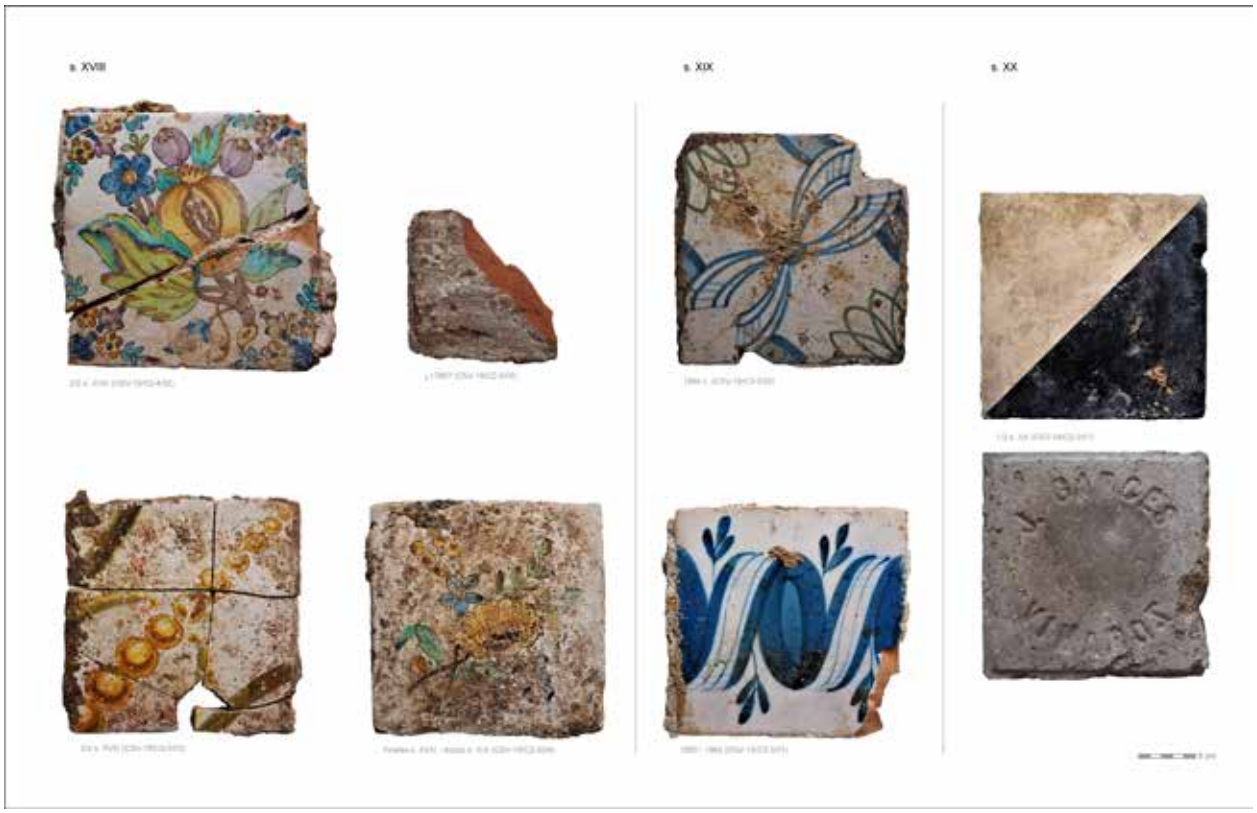

(fig. 6) Taulells i rajoles per ordre cronològic dels diversos paviments documentats en l'actuació arqueològica (López, 2019).

conduirà al progressiu abandonament de la pràctica religiosa en aquest temple. Tot i els intents d'adaptar els horaris de les misses als horaris de treball dels pescadors, la manca de fidels portarà al seu tancament l'any 1976.

En aquest any del procés de la transició a la democràcia, el bisbat de Tortosa té intenció de vendre el temple a una promotora inmobiliaria. Però la nova associació cultural "Amics de Vinaròs", en defensa del patrimoni, farà campanya en contra d'aquesta venda, i encarrega un article en el setmanari local sobre la història del Convent de Sant Elm a Joan Bover Puig (arxiver i cronista), divulgant i demostrant la propietat municipal de l'església de Sant Agustí i la Capella com a part del convent, comprat per l'ajuntament en 1846.

Un cop acceptada la titularitat municipal, amb l'arribada de la democràcia en 1977 es crea el Museu de Vinaròs en la Capella de Santa Victòria, dirigit per l'associació Amics de Vinaròs. Es realitzen obres de neteja i condicionament, col·locant un nou paviment ceràmic. En 1979 s'inaugura un espai museístic que va estar en funcionament fins a l'any 2004 (fig. 8). Un petit temple de la cultura en Vinaròs durant vint-i-cinc anys que, sense finançament municipal, finalment va tancar per decret d'alcaldia.

També als inicis de l'actual democràcia, en els anys 1981-82, es van dur a terme les obres d'adequació de l'església de Sant Agustí com Auditori municipal.

Ja entrat el nou mil·lenni i durant setze anys, l'espai de la Capella de Santa Victòria només es va utilitzar per exposicions ocasionals.

Amb motiu de la redacció del Catàleg de béns i Espais protegits, dins el Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) del municipi l'any 2001, es va catalogar l'església de Sant Agustí com a Bé de Rellevància Local (BRL).

En l'any 2009 es va realitzar una obra municipal d'urgència per combatre les humitats, amb la col·locació d'una reixa de ventilació mitjançant una rasa perimetral en el subsòl, sense seguiment arqueològic, i una nova pavimentació amb tarima plastificada.

Deu anys més tard, a l'estiu de l'any 2019 es va iniciar la Primera Fase de l'obra de rehabilitació de la Capella de Santa Victòria, donant una solució efectiva als problemes d'humitat del subsòl i de les

(fig. 7) Utilització de l'església de Sant Agustí com a seu del Sindicat agrícola de la UGT en 1936 (Puig, 2011, 37).

teulades, restaurant diversos elements de l'interior i recuperant les pintures fingides originals de la façana, que ja tots podem veure i gaudir passejant pel carrer Santa Rita...

El futur de la divulgació i la utilització d'aquest espai singular, reflexe de quatre segles d'història del poble de Vinaròs des de la fundació del Convent de Sant Elm, passa per una restauració completa de les seves pintures interiors, i sobretot per donar-li un ús i una funció cultural de qualitat, que atregui tant als vinarossencs com als visitants, per fer-se conèixer i per acollir noves històries.

(fig. 8) Detall del Museu municipal en la Capella de Santa Victòria (Associació cultural "Amics de Vinaròs").

Bibliografia citada:

Baila Pallarés, M. A. (2008): Lloc, Vila i Ciutat: evolució urbana de Vinaròs (segles XIII-XX). Ed. Antinea. Col·lecció: Aldebarán nº 71. Vinaròs.

Bover Puig, J. (2006): Los conventos de agustinos y franciscanos de Vinaròs. Associació cultural "Amics de Vinaròs". Biblioteca Mare Nostrum nº 6. Vinaròs.

https://www.amicsdevinaros.com/valencià/publicacions/mare-nostrum-en-pdf/

Calvo Fernández, V. y Anaya-Reig, N. (2018): La aportación de José Mariano Vallejo a la enseñanza de la lectura en la España del siglo XIX. Revista Complutense de Educación, Vol. 30, nº 4 (2019): 951-963. Madrid.

https://dx.doi.org/10.5209/rced.59860

López Serrano, D. (2019): Memòria de seguiment arqueològic de la Capella de Santa Victòria de Vinaròs. Servei territorial de Cultura i Esport de Castelló de la Generalitat Valenciana. Inèdit.

Puig Puigcerver, R. (2011): La nostra història a través dels seus personatges. Agustín Comes Pablo, el mestre (1921-2010). Associació cultural "Amics de Vinaròs". Biblioteca Mare Nostrum nº 29. Vinaròs.

https://www.amicsdevinaros.com/valencià/publicacions/mare-nostrum-en-pdf/

SABIES QUÈ...?

Carlos Ramírez

Convent dels Agustins

Fou fundat en 1594 en l'ermita de la Magdalena, avui desapareguda.
La construcció de l'església es realitzà

entre 1749 i 1762. Posteriorment arribà de Roma, el cos de Santa Victòria i, es construeix una capella annexa, per venerar la relíquia.

Santa Victòria

Des de 1785 Vinaròs conta amb el cos de la santa, procedent del cementiri romà de Lucina, concedit per Pius VI al bisbe Lasala, natural de Vinaròs. La capella es va construir entre 1786 i 1788 i fou edificada pel frare Pere Gonell. Acabada la capella, el 21 d'agost del 1788, es deposita el cos de Santa Victòria.

De convent a escola

El convent fou suprimit en 1836 durant la desamortització de Mendizábal. Poc després, es va usar com a escola, prova d'aquest fet son les pintures que s'han trobat en l'actual restauració de la capella, fetes per ensenyar a llegir. L'escola va donar nom al carrer l'any 1842.

Carrer Santa Rita

Aquest carrer porta el nom de la patrona dels empleats municipals. Destaca per ser un dels pocs que conserven la morfologia de cases baixes i estretes. I té dos peculiaritats, per accedir des del carrer Sant Tomàs hi ha una portalada i les pintures d'arquitectura fingida a la façana de la Capella Santa Victòria.

COL·LECCIÓ FOTOGRÀFICA d'Amics de Vinaròs

Fernando Romillo

Estem catalogant la nostra col•lecció fotogràfica, pel que necessitem tota la vostra ajuda. Cada número de Fonoll publicarem algunes per a què ens digueu si sabeu alguna cosa interessant sobre ella.

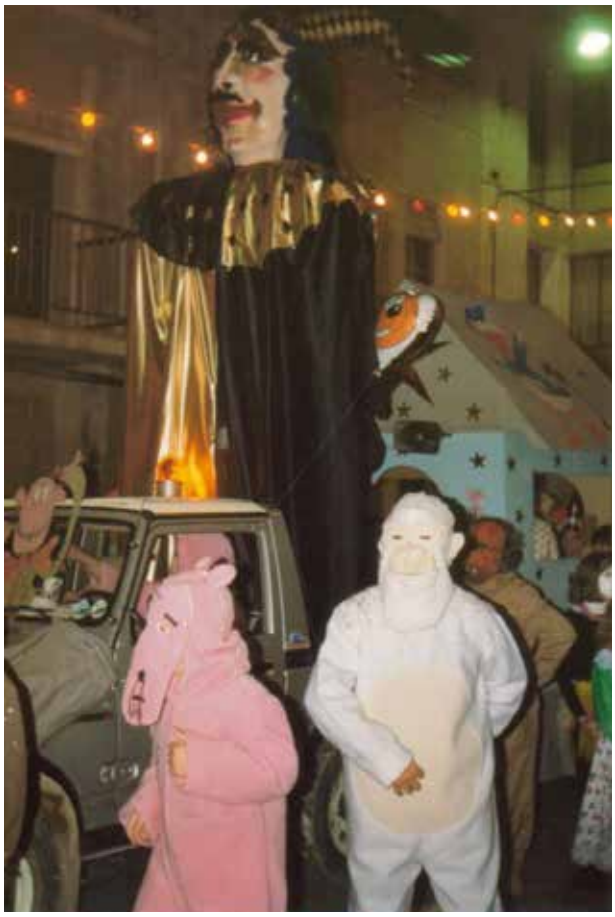

RP
SANT
SEBASTIÀ

INVENTARI
fons artístics i patrimonials

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	118
	Tipología	Cuadro
	Material	Acuarela sobre lienzo
	Dimensiones	930x800mm (con marco) 660x480mm (sin marco)
	Autor	R. Miralles Bosca
	Época	Junio de 1981
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Lleva el lema: "Dedicado a la asociación Amics de Vinaròs"	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés	lleva vidrio.	

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	119
	Tipología	cuadro. La ermita de Vinaròs
	Material	cartón
	Dimensiones	740x490mm
	Autor	Camps
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2º piso	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Foto aérea.	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	120
	Tipología	Cuadro. Pueblo de Vinaròs.
	Material	Cartón
	Dimensiones	740x490mm
	Autor	Camps
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	escalera 1º a 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Foto aérea.	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	121
	Tipología	Cuadro. Vinaros pp S.XX
	Material	Cartón.
	Dimensiones	980x700mm
	Autor	Camps
	Época	1957
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	escalera 1º a 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Foto aérea. Blanco y negro.	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	122
	Tipología	Plano de Samotén
	Material	Papel
	Dimensiones	760x 620 mm
	Autor	Obduli Balanza
	Época	7 Junio de 1924
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2º piso	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Cromática verde y roja	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	123
	Tipología	Fotografía. Estatua de Costa y Borrás.
	Material	Cartón
	Dimensiones	620x940mm
	Autor	
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2 piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Blanco y negro	
Estado de consevación	bueno.	
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	124
	Tipología	Fotografía. Mapa puerto de Vinaròs.
	Material	Papel
	Dimensiones	450x620mm
	Autor	M. Serstevens
	Época	1803
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Proyecto del muelle.	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	125
	Tipología	Fotografía. Mapa del río Cenia
	Material	Papel
	Dimensiones	500x350mm
	Autor	S. XVIII (reproducción)
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Planta del origen y curso reo de la Cénia.	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	126
	Tipología	Lienzo
	Material	
	Dimensiones	530x860mm
	Autor	Hilario Claramunt
	Época	principios S. XX
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Escalera 1º a 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	no presenta marco	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	127
	Tipología	Báscula de consulta médica.
	Material	Metal
	Dimensiones	2,20m
	Autor	
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	pasillo 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	128
	Tipología	Mapa del perfil de la playa de Vinaròs antes de la
	Material	Fotocopia papel.
	Dimensiones	360x300mm
	Autor	Alberto Gonell
	Época	1980
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	pasillo 2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	129
	Tipología	Efímero. Postal conmemorativa S. Sebastián 3º aniversario 1610-1910. (Reproducción)
	Material	papel
	Dimensiones	
	Autor	Centro de propaganda católico. Pl Almoina, nº4 (València).
	Época	1910
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica		
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	130
	Tipología	Efímero. "Tarjeta con cuño del Bloque obrero y campesino de Vinaroz"
	Material	Papel
	Dimensiones	
	Autor	
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Con el lema "Proletarios de todos los países. ¡uníos! (Castellón)	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	131
	Tipología	Mapa del puerto de Vinaròs
	Material	Papel
	Dimensiones	500x440mm (con marco) 280x230mm (sin marco)
	Autor	
	Época	1900
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Pasillo del 2º piso	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Se adjunta detrás de los del puerto bajo la	
Estado de consevación	perspectiva de la playa de Sta. Magdalena.	
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	132
	Tipología	Plano de Vinaroz
	Material	Papel
	Dimensiones	840x640mm (con marco)
	Autor	
	Época	1820
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Pasillo 2º piso	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Se presenta Vinaròs desde una perspectiva aérea.	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	133
	Tipología	Cuadro "Frutas"
	Material	óleo sobre tabla
	Dimensiones	340x440mm (con marco) 280x370mm (sin marco)
	Autor	Gay Burn
	Época	1957
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Pasillo 2º piso	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales	Se representa una mesa con frutas	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	134
	Tipología	Escultura "Figura humana"
	Material	Barro
	Dimensiones	140x160mm
	Autor	Igores
	Época	1980
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	2º piso.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	135
	Tipología	Maquina maqueto eléctrica
	Material	
	Dimensiones	
	Autor	
	Época	finales XIX
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Sala Victor Carrillo – encima de la cómoda.	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	136
	Tipología	Balanza de precisión
	Material	
	Dimensiones	58x38cm
	Autor	
	Época	Principios del s. XX
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Sala Victor Carrillo – encima cómoda	
Donado/adquirido por	Agustin Ribera	
Datos adicionales	Procede del centro secundario de higiene rural. A que su desmantelamiento se nos regaló.	
Estado de consevación	Excelente	
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	137
	Tipología	Telero de bordar
	Material	Madera
	Dimensiones	22x15cm
	Autor	F. Valls
	Época	1980
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Victor Carrillo.	
Donado/adquirido por	Paquita	
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	138
	Tipología	Cabeza de ánfora
	Material	Pasta marrón rojiza
	Dimensiones	Espesor de cuello 10mm 315 tamaño del fragmento.
	Autor	Tipología Dressel. 7-11 No marcas
	Época	de ingrso 25/09/1979
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	sala de juntas.	
Donado/adquirido por	Juan Ramos. Deposito museo municipal.	
Datos adicionales	sacada de costa zona sur del barranco de las Salinas Profundidad 7m. Distancia costa 150m	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	139
	Tipología	Cuello de ánfora
	Material	Pasta marrón rojiza oscura
	Dimensiones	Espesor de 10 a 12 mm Altura 260mm
	Autor	Gay Burn
	Época	Greco-Italica
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Victor Carrillo	
Donado/adquirido por	Juan Ramos	
Datos adicionales	Ingreso en 25/09/1979	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés	Encontrada frente al Roquer de Pistol. Vinaròs a 7m de profundidad y 200m de la costa.	

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	140
	Tipología	Cuello de ánfora
	Material	Pasta Marrón clara.
	Dimensiones	Espesor 15mm Altura 195mm
	Autor	
	Época	Grecolatina Republicana
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Victor Carrillo	
Donado/adquirido por	Juan Ramos	
Datos adicionales	Encontrada en Barranco Salinas	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés	Ingreso en 25/90/1979	

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	141
	Tipología	Vasija romana
	Material	Cerámica a mano. Barro cocido
	Dimensiones	
	Autor	Anonimo
	Época	S. III Edad de Hierro
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Victor Carrillo	
Donado/adquirido por	Juan Ramos	
Datos adicionales	ingreso anterior al año 2000	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	142
	Tipología	Conjunto plato plano bandeja y bol.
	Material	Loza
	Dimensiones	Plato: 22cmØ, Bol 13cm Ø y bandeja 7,5cm Ø-32cm L. 24cm Anc.
	Autor	Pichman S.A Cartuja de Sevilla
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	biblioteca Victor Carrillo	
Donado/adquirido por	Paquita "Dimoniet"	
Datos adicionales	Fecha de ingreso 2009	
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés	se representa la plaza parroquial con vistas a la Arciprestal.	

Catálogo de los fondos materiales	**Nº de pieza inventariada**	143
	Tipología	Maquina eléctrica, calculadora.
	Material	
	Dimensiones	220mmx120mm
	Autor	Japonesa
	Época	1980
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Victor Carrillo	
Donado/adquirido por		
Datos adicionales		
Estado de consevación		
Observaciones y otros elementos de interés		

FES-TE SOCI. NO HO DEIXES PER DEMÀ

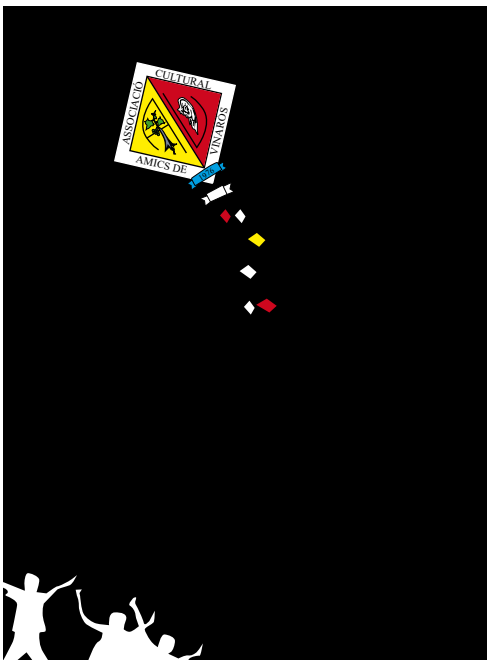

Inmersos en aquesta crisi que sufrim tots, no ens queda mes remei que fer una profunda reflexió sobre les possibilitats de finançament de L'Associació Cultural Amics de Vinaròs.

Va ser un del temes clau tractats a la assemblea general, sobre el qual va haver-hi diverses intervencions i aportacións interessants que han estat la base del procés de deliberació i d'accions que emprenem sobre aquesta qüestió.

El punt que es va considerar i que considerem prioritari va ser la implicació de tothom per tal d'aconseguir ampliar la base social que com tot hom sap avui es de 352 socis, perque en un momento com el que estem vivint, en què totes les administracions han d'ajustar els pressupostos d'una manera rigorosa, els projectes, activitats i publicacions que tirem en davant desde L'Associació no poden dependre quasi bé en exclusiva de les subvencions.

Hem nombrat un responsable que ha fet una comisió per dinamitzar el creiximent de la massa social. I han sortit algunes propostes que quan la Junta les considere i aprove les engegarem i portarem a la pràctica.

Perque si ens agrada i aprovem l'activitat cultural que fa l'Associació per les nostres coses, si ens agraden el serveis culturals que ens ofereix, si consideren que son adequats i vàlids per als nostres interessos, si fins i tot pot ser col.laborem en l'elaboració d'algun dels seus projectes, no es lògic fer l'esforç de participar-hi també com a membres associats? Per això des d'aquí volem fer una crida a persones i entitats interessades en les activitats i projectes de L'Associació, per tal d'aconseguir el grau d'implicació necessari que faci posible de continuar endavant. I fer-se soci de L'Associació Cultural Amics de Vinaròs no és solament important per l'aportació econòmica que comporta, que també, sinó perque això ens fa sentir que som part d'aquest projecte cultural comú del nostre poble, i així el sentirem mes nostre i l'estimaren.

Per agrair la vostra col·laboració us regalarem els numeros de la col·lecció Mare Nostrum i de la revista Fonoll. A més fem sortides culturals, exposicions i presentacions de llibres.

NOM .....

Direcció: .....

Població ..... C.P. ..... Pais: .....

Teléfon ..... C. Electrónic .....

<u>Cuota anual de 40 € en dos rebuts juny i gener domiciliats al compte corrent:</u>

Entitat ..... Oficina ..... Número de Compte .....

Titular .....

Vinaròs, ... de ..... de 201 .....

contento con tu Banco.

BANCO mediolanum

C/ Dr. Fleming, 4 Entlo. 12500 Vinaròs Tel.- 964 828 230

Con un **Consultor** que te conoce,
planifica tus ahorros a medida
y se desplaza dónde le necesitas,
tú también estarás contento con tu Banco.

Para más información contactar con

Consultor de Banca Personal de Banco Mediolanum (Valencia)
Bretón de los Herreros, nº5, T. 963 534 400

Luis Beltrán Fonollosa 651 522 005 luis.beltran@bancomediolanum.es
Ricardo Martinell Rabasa 615 645 712 ricardo.martinell@bancomediolanum.es